

‘Ze ligt in bed en eet en vrijt en slaapt, maar dan zonder mij’

Voor Maartje Wortel begint het schrijven waar het wringt

JUIST IN HET MISLUKKEN LIGT DE VRIJHEID

“Het moeilijkste aan het leven zijn de ontmoetingen met al die mensen die zelf goed weten dat ze leven, dat ze bestaan en vinden dat ze daar ook recht op hebben en zich daar dan naar gedragen.” Maartje Wortel schrijft een aforistisch proza dat als een man op je afkomt. “Mannelijke psyche is makkelijker dan de vrouwelijke”, vindt Wortel. Als je schrijft vanuit een man, “wordt het komischer”.

Tekst: Nico Keuning Beeld: ANP Foto & Keke Keukelaar/De Bezige Bij

Gods wegen zijn duister en soms aangenaam. In de Nederlandse literatuur gonst het van nieuwe boeken en nieuwe namen. Het is het vertrouwde decor waar je je als lezer al vele jaren in beweegt. Het wonderlijke is dat een van die namen zich op een dag aan je begint op te dringen, alsof je er iets mee moet. Niet omdat er sprake is van een 'literair talent', of een 'nieuwe belofte', maar omdat er iets is. Iets, wat je herkent uit alle geluiden die er rond die naam klinken. De kennis-making kan tot een teleurstelling leiden, of tot een ontdekking van een schrijver van wie je met terugwerkende kracht het gehele oeuvre gaat lezen. Op een dag is er geen weg meer terug. Je staat in de boekhandel oog in oog met de naam op het omslag en de titel *IJstijd* (2014). Precies, zo heet de roman van Maartje Wortel. "Is het een cadeau, of voor uzelf?" wil de verkoopster weten. "Voor mezelf," zeg ik. Geen cadeau dus, hoewel dat allerminst zeker is. Misschien is het wel een cadeau voor mezelf.

Vol beelden

De eerste zin van de roman zegt iets, opent iets, een levensverhaal: "Ik verblijf in een hotel in Amsterdam-Oost als Monica in mijn leven komt." Al na zes regels is duidelijk dat 'Marie' de hoofdpersoon (James Dillard is zijn naam, lezen we op de volgende bladzijde) heeft verlaten. En dan staat er in die eerste alinea: "Het moeilijkste aan haar afwezigheid vind ik dat ze nog wel ergens is, meegroeit met de tijd, rondloopt in de stad, in bed ligt en eet en vrijt en slaapt, maar dan zonder mij." Ze hebben elkaar niet meer, "wat ik een onverteerbare gedachte blijf vinden".

De stijl, de taal, het tempo en de toon zijn prettig, vanzelfsprekend. Stadsproza. Het leven van de hoofdpersoon speelt zich af in Amsterdam dat vol is van beelden en beweging. Een momentopname van een persoon in de stad in zijn tijd. Op verschillende plaatsen in het boek wordt vanuit dit perspectief naar de mensen, het leven, de wereld gekeken. "Er zijn per slot van rekening miljarden mensen en er zijn er maar weinig die echt verschil maken." Of: "Er zijn mensen die beweren dat je het gemaakt

hebt als er zoveel mogelijk mensen tegelijkertijd aan je denken, volgens mij heb je het gemaakt als er één mens op de wereld altijd aan je denkt." Of: "Het moeilijkste aan het leven zijn de ontmoetingen met al die mensen die zelf goed weten dat ze leven, dat ze bestaan en vinden dat ze daar ook recht op hebben en zich daar dan naar gedragen." Of: "Je moet het inderdaad willen, midden in het leven staan. En als je het wilt, moet het je ook nog lukken."

Meer kijker

Aforistisch proza dat als een man op je afkomt. Het boek staat er vol mee. Gedachten van James, van zijn vader, zijn moeder, en natuurlijk van Maartje Wortel. Met veel fantasie put zij uit levensvragen die zij stelt over de liefde en de tijd (geest) waarin wij leven. Grote woorden die makkelijk leiden tot pathetisch proza. Maar daar is zij na de studie Beeld & Taal aan de Rietveld Academie vanaf. Ze is meer kijker dan schrijver, zei ze begin dit jaar in het radioprogramma Kunststof. Maar, zeg ik, wel een kijker met een goede pen.

Niet alleen het kijken, ook het mannelijk vertelperspectief heeft haar geholpen de juiste toon te vinden. "Mannelijke psyche is makkelijker dan de vrouwelijke," zei ze in hetzelfde interview. Ze vindt het prettig vanuit een man te schrijven. "Dan wordt het komischer." De essentie van haar werk is de zoektocht naar wat contact is, liefde. Als ze hierover schrijft vanuit een vrouw dan wordt het te pathetisch. Vanuit een man schrijft ze droger en krachtiger. "Anders wordt het een huilebalkerig boek."

De zoektocht naar liefde manifesteert zich in de levens die zij beschrijft in haar boeken. Dat 'Marie', een van de hoofdpersonen in *IJstijd* net zo heet als de vriendin van Maartje Wortel berust op toeval. Mensen zoeken naar de waarheid, maar die ligt juist in fictie. "Alles in dit boek is verzonnen," staat er bij wijze van waarschuwing voorin het boek. "Iedere gelijkens of overeenkomst met bestaande personen berust louter op toeval." En nu komt het: "En anders maar niet." De synthese van feit en fictie beschrijft de waarheid die net zo goed de werkelijkheid had kunnen zijn. Het leven heeft immers iets willekeurigs. "Mijn leven was een fietstocht geworden door straten waar

ik had kunnen wonen als alles een beetje anders was gelopen."

Een toevallige ontmoeting kan je leven beïnvloeden, veranderen, bepalen. De onbewuste keuzes die je maakt kunnen je leven een plotselinge wending geven. Het verkeerde vliegtuig, de vertraagde trein, de foute taxichauffeur. Een aanrijding brengt mensen bij elkaar: de dader, het slachtoffer en het jurylid (in Amerika) in de rechtszaak. In *Half mens* beschrijft Wortel hun levens vanuit een wisselend perspectief. Willekeurig, aanvankelijk, onverbiddelijk ten slotte in de onderlinge confrontatie (naast de hoofdpersonen spelen in beide romans de ouders een belangrijke rol). Levensrecht getekend met veel verbeelding. De lezer wordt voyeur.

Soort ruilhandel

In haar nog kleine oeuvre verkent Wortel de grenzen van de ware liefde "tot de dood ons scheidt", zoals ze zegt op de eerste bladzijde van *IJstijd*. Een ongewenst ideaal, misschien wel. Ze staat nogal ambivalent tegenover de liefde. In feite is liefde een zakelijke overeenkomst, zei ze in een interview in de *Volkskrant*. Wat heb je elkaar te bieden? Het klinkt liefdeloos, maar ze ziet een liefdesrelatie als een soort ruilhandel. Je hebt iets van elkaar nodig. Je geeft iets en je neemt iets.

Het ideaalbeeld is iets van deze tijd. Uitgevers en redacteurs hebben ideeën over een boek, televisiemakers denken vanuit formats en kijkcijfers. Het zoeken ontbreekt, het ongemak. Alles ligt vast, is onder controle. Maar juist in het mislukken ligt de ruimte, de vrijheid. Daar ligt de beweging. De geest moet waaien, om met Johnny van Doorn te spreken. "Schrijven is iets laten zien, iets onderzoeken," zegt Maartje Wortel.

Pas door het vertrek van Marie gaat James over zichzelf nadenken. Via de ander leert hij zichzelf kennen. Hij heeft alles wat hij wil. Leeft in dure hotels van het geld van zijn ouders. Hij is jong, knap, bezit een eiland in Zweden, rookt Lucky Strike Light en kan schrijven. Hij leidt een decadent bestaan in een vrij land. Deze hoofdpersoon is gebaseerd op een man die Wortel ontmoette in San Francisco. Een rijk, relaxed, maar leeg leven van lekker eten, drank,

Maartje Wortel

'Schrijven is onderzoeken'

Maartje Wortel (Eemnes, 1982) volgde twee jaar de opleiding Journalistiek aan de Fontys Hogeschool in Tilburg. Ze vond pure journalistiek saai en ging dingen verzinnen. Daarom moest ze stoppen. Daarna werkte ze enige tijd als verkoopster bij Bart Smit in Laren. Ze voltooide de opleiding Beeld & Taal aan de Rietveld Academie in Amsterdam. Haar vriendin heet Marie. In 2007 won ze de Write Now!-wedstrijd voor literair talent. Ze publiceerde verhalen in *Passionate*, *De Brakke Hond* en *De Gids* en schreef columns voor *NRC Handelsblad*. Ze debuteerde in 2009 met de verhalenbundel *Dit is jouw huis*. Ze won er de Anton Wachterprijs 2010 mee, en kreeg de Nieuw Proza Prijs Venlo 2010 voor het verhaal *Kranten*, dat in de bundel is opgenomen. Haar roman *Half mens* (2011) werd voor verscheidene prijzen genomineerd. In januari 2014 verscheen haar derde boek en tweede roman *IJstijd* dat veel lovende recensies kreeg. De boeken van Maartje Wortel verschijnen bij uitgeverij De Bezige Bij. (www.maartjewortel.nl)

drugs en muziek (ook muziek speelt een belangrijke rol in de verhalen van Wortel), hoe oprecht ook. Een vorm van lethargie. Iemand die niet kiest. Waarom zou hij? Hij heeft het goed. Maar er ontbreekt iets. Het beeld dringt zich op van de man in een praatgroep in een gebouw aan het Sarphatipark waar James Dillard op een dag aanschuift. "Alles zit achter glas," zegt de man. "Je moet ervoor zorgen dat je het glas van de ander breekt," schrijft James, "al is er dan tegelijkertijd ook voor altijd iets kapot." Of, zoals Marie het zegt: "Alles eindigt lelijk."

In de roman *Half mens* bezoekt Michael Poloni regelmatig de dokter. "De dokter vraagt: 'Ik wil graag horen wat je ziet als je naar binnen kijkt.'

Een seconde blijft het stil.
'Een half mens,' zei Michael."

Maartje Wortel beschrijft levens van zoekers in verhalen vol vaart, in sterk en speels proza vol achteloze wijsheden. "Investerings zijn per definitie een vergissing," beweert James Dillard in *IJstijd*. Na het vertrek van Marie is Dillard alleen achtergebleven op het Zweedse eiland. Eindelijk kan hij niets doen zonder zich daarvoor tegenover iemand te moeten schamen. "Al het zinloze is zinvol," zegt Chuck Palahniuk in een in-

nerlijke dialoog met Dillard, "alleen durven de mensen dat niet te geloven omdat er te veel te doen is."

Maar je hebt een ander nodig die bevestigt dat je bestaat.

Ongemakkelijke situatie

Wortel hanteert het mannelijk vertelperspectief ook al opvallend vaak in haar verhalenbundel *Dit is jouw huis* (2009), die bestaat uit een indrukwekkend aantal biografieën op zakformaat. Ook in de roman *Half mens* (2011) wordt elk nieuw personage – hoe klein de rol in het verhaal ook is – kort, tussen haakjes, geïntroduceerd. Bijvoorbeeld de collega Karl Huffington met wie de hoofdpersoon Michael Poloni een taxi deelt. Karl Huffington. "(Webdesigner bij The Summer Factory. Alleenstaand. Harde werker. Harde prater. Als hij dronken is, speelt hij filmscènes na. Hij kent alle film waarin Jack Nicholson speelt min of meer uit zijn hoofd. Soms droomt hij de films exact na. Thuis speelt hij saxofoon in een geluiddichte kamer. Volgens zijn burens is die kamer niet geluiddicht genoeg)." Of een taxichauffeur: "(Steve Baluba. Een dikke man met vette haren. Achtendertig jaar oud. Verslaafd aan twitteren en Oreo-koekjes. Gaat in zijn vrije tijd op bezoek bij

oorlogsveteranen in een opvangtehuis in de buurt van LAX. Ze praten over wapens en het doden van spleetogen. Hij wil zijn taxi geel verven omdat zijn vader in New York geboren is en gooit wodka in zijn ogen om snel dronken te worden)."

Ook in een andere betekenis maakt Wortel graag gebruik van teksten tussen haakjes. Zowel in haar romans als in haar verhalen. Dat heeft iets intiems, iets persoonlijks, alsof het commentaar buiten het directe verhaal staat en de schrijver de lezer iets toevertrouwt.

Scènes uit een leven. In enkele regels of bladzijden wordt een leven neergezet, getekend, afgebeeld. Zoals in de veelzeggende titel 'Displaced persons' in de bundel *Dit is jouw huis*, waarin een vrouw haar levensverhaal vertelt aan een interviewer die een documentaire maakt en tijdens het aangrijpende verhaal denkt wat hij van haar verhaal zal bewaren of wegsnijden om hoge kijkcijfers te scoren. Een ongemakkelijke situatie.

Ongemak is een woord dat Maartje Wortel in interviews veel gebruikt. Waar het mis gaat, ontstaat iets nieuws. Waar het wringt, zou je kunnen zeggen, ontstaat inzicht, beweging, vrijheid. Daar heeft de geest vrij spel. Daar begint het schrijven. ●